

Uppsala stad och kommun  
**Kv Atle, Kungsängen 7:2**  
Renovering 2004-2006  
Antikvarisk kontrollrapport

Johan Dellbeck  
27.11.2006



**UPPLANDSMUSEET**

## Innehållsförteckning

Inledning	s 2
Historik	s 3
Byggnadsbeskrivning	s 3
Hus I	s 3
Hus II	s 4
Hus III	s 4
Hus IV	s 4
Antikvariska iakttagelser under ombyggnaden	s 5
Utförda arbeten	s 7
Hus I	s 7
Hus II	s 8
Hus III	s 8
Hus IV	s 9
Slutsatser	s 10
Källor och litteratur	s 11

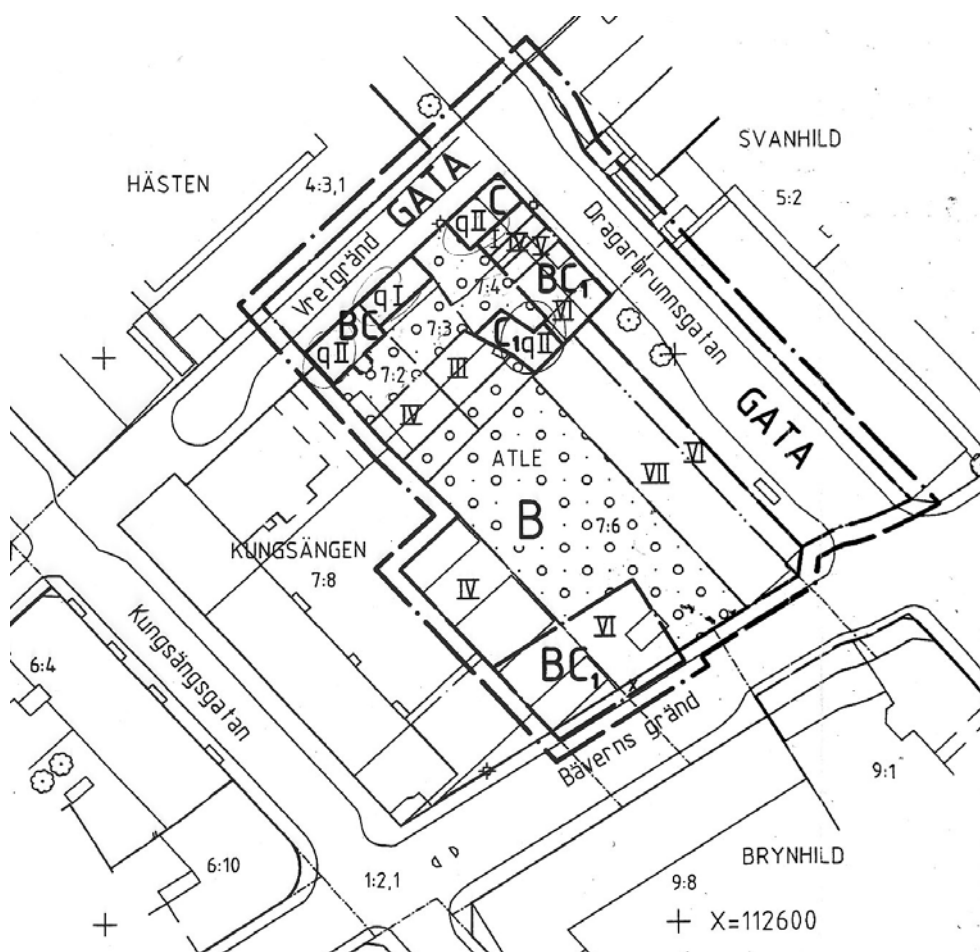
Bilaga: Antikvariska synpunkter och färgdokumentation, skrivelse 5.4.2004.

## Inledning

Under perioden 2004-2006 har de gamla husen längs Vretgränd i kvarteret Atle renoverats i egen regi av fastighetsägaren Tunabäcks fastigheter AB.

I samband med att bygglov beviljades av kommunen den 4 november 2003 ställdes krav på antikvarisk kontroll. Byggnaderna hörde tidigare till Lagerqvists järnhandel som lades ner omkring år 2000. Upplandsmuseet gjorde före renoveringen en färgdokumentation och ett program för utvändigt renovering av byggnaderna.

I gällande detaljplan från juni 2001 är husen markerade med "q" betecknande värdefulla byggnader. Där finns följande bestämmelser till husen i fråga: "Byggnaden får inte rivas eller förvanskas. Vård- och underhållsarbeten ska utföras med traditionella material och färger på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar". Detaljplanen tillkom eftersom användningen ändrades från handel till bostad. I planen ingick även byggrätter för ett trevåningshus och ett fyrvåningshus inne på gården och ett sexvåningshus mot Dragarbrunnsgatan. Den höga exploateringsgraden var en förutsättning för att de gamla husen skulle kunna bevaras. I samband med planens upprättande anordnade arkitekturskolan på KTH ett projektarbete där eleverna fick skissa på hur man skulle kunna både bygga nytt och bevara det gamla i kvarteren Atle och Gerd. Arbetet redovisades i en utställning på Upplandsmuseet våren 2001.



Utdrag ur detaljplan för del av kv Atle upprättad i juli 2001 av Stadsbyggnadskontoret, Uppsala kommun.

## Historik

Ombyggnaden berörde tre äldre hus: Två trähus längs Vretgränd, uppförda 1772 respektive 1825 och ett murat och putsat hus i hörnet Vretgränd/Dragarbrunnsgatan som tidigare inrymde Lagerqvists järnhandel. Det är byggt efter ritningar från år 1900.

Kvarteret Atle är beläget i stadsdelen Kungsängen. Kvarteret är tillkommet i samband med 1643 års stadsplan. 1766 drabbades Kungsängen av en stor brand som ödelade det mesta av bebyggelsen. De bägge trähusen tillhör den bebyggelse som byggdes upp efter branden 1766. På den tiden var kv Atle ett renodlat handels- och hantverkarkvarter.

På 1960- och 70-talen revs alla gamla hus i kvarteret Atle utom husen på den nu aktuella fastigheten. De omgivande kvarteren är totalsanerade och uppbyggda med stora hus i en helt annan skala än den gamla trästaden. Från antikvariskt håll restes vid denna tid inga större krav på bevarande av den gamla Kungsängsbebyggelsen. I bevarandeprogrammet "Stadsbildens framtid" från 1964 framförs att Kungsängen är "på en gång den till utbredningen största och den minst givande vad gäller sådan äldre bebyggelse, som bör bevaras åt framtiden". Idag betraktar vi dock kv Atles kvarvarande gamla byggnader som kulturhistoriskt värdefulla och mycket bevarandevärda vilket avspeglas i 2001 års detaljplan för kvarteret.

## Byggnadsbeskrivning

### Hus I, Vretgränd 15

Detta är det f.d. järnhandelshuset byggt efter ritningar från 1900. Det är byggt i en och en halv våning med stomme av tegel på en grund av huggen natursten. Fasaderna är spritputsade och försedda med slätputsade listverk och omfattningar.



*F.d. järnhandeln, hus I, foto okt 2006. Därefter ses det nybyggda hus II, det envåninga hus III från 1772 och hus IV från 1825 i två våningar.*

Bottenvåningen har T-postformade fönster. Övervåningen har låga parställda, rundbågade fönster. Ingång till butiken har skett på hörnet mot Dragarbrunnsgatan. Över ingången hängde tidigare en gammal järnhandelsskylt i smide och plåt från tidigt 1900-tal. Enligt ägaren finns skylten kvar och ska sättas tillbaka. Taket är ett flackt

sadeltak som före den senaste ombyggnaden omtäckts med falsad bandplåt och försetts med nya ståndrännor. Gårdsfasaden försågs med ny fasadputs och nya fönsteröppningar vid den nu genomförda ombyggnaden.

### Hus II

Detta hus nybyggdes på platsen för den enkla kontors- och lagerlokal som tidigare hört till järnhandeln och som revs 2003-04. Lokalen, vars byggnadsår är okänt, doldes bakom ett plank, grönmålat i samma färg som hus III. Den hade plåtklädd fasad mot gården. Det nya huset har gjuten betonggrund, trästomme i två våningar och fasader av hyvlad, spontad panel målad i grått. Sadeltaket täcks av svartlackerad, bandfalsad plåt och har ståndrännor med traditionella, smidda rännkrokar. Stuprören har falsade, skarpa vinklar.

### Hus III, Vretgränd 13

Huset är byggt år 1772 i en våning med liggtimmerstomme på en sockel av huggen gråsten. Fasaderna är klädda med handhyvlad, falsad lockpanel av hög ålder spikad med handsidd spik, målad i grönt. Det har utstickande knutlådor klädda med slät panel. Tidigare fanns en portgång in till gården som sattes igen någon gång på 1950- eller 60-talet. Fönstren är försedda med kopplade, spröjsade bågar. Fönstren har släta, ljusgrå omfattningar med profilerade överstycken. Taket är ett flackt sadeltak täckt med enkupiga tegelpannor. Mot gatan finns fotplåt och ståndränna av falsad plåt samt stuprör av traditionell typ med skarpa vinklar.

På gårdssidan finns en låg utbyggnad klädd med ny fasadpanel av traditionell typ.



*Hus III, foto okt 2006.*

### Hus IV, Vretgränd 11.

Det är en byggnad i två våningar med stomme av liggtimmer, uppförd år 1825. Fasaderna är klädda med slät handhyvlad panel av hög ålder. Panelen är delvis kompletterad med nya bräder vid den nu genomförda ombyggnaden. I höjd med underkant fönster på bottenvåningen mot gatan finns en profilerad bröstlist som hör till den ursprungliga panelutsmäckningen. Huset har nytillverkade spröjsade fönster med kopplade träbågar. Fönstren är försedda med släta omfattningar och profilerade överstycken. Fasaderna är gulmålade med vita fönsteromfattningar. En numera igensatt portgång in mot gården är försedd med en svart träport med fiskbensmönstrad, hyvlad



panel. Porten har en omfattning av stående hyvlade bräder och ett nyklassicistiskt överstycke med profilerad list. På gårdssidan är portgången förbyggd och igenspikad med fasadpanel och försedd med ett nyttillkommet blindfönster. Mot gården finns ett utbyggt trapphus. Gaveln mot sydöst har putsad fasad.

Taket är ett brutet sadeltak täckt med enkupiga tegelpannor. Mot Vretgränd är taket försett med fotplåt och ståndränna i falsad skivplåt nedanför tegeltäckningen, vilket är ett karakteristiskt drag för trähus på 1800-talet. På taket finns en plåtklädd skorsten med modernt utseende. Huset har stuprör av traditionell typ med falsade, skarpa vinklar.

### Interiörer

Byggnaderna var flera gånger ombyggda invändigt. Det fanns inte mycket kvar av ursprunglig fast inredning. I hus IV har ursprungliga brädtak bevarats på bottenvåningen.



*Vretgränd okt 2006, närmast i bild hus IV.*

### **Antikvariska iakttagelser under ombyggnaden.**

I hus IV dokumenterades innerväggarna sedan ytskikten avlägsnats. Innerväggarna hade varit uppreglade och klädda med gipsskivor. I nordöstra hörnrummet mot Vretgränd fanns ett skikt med schablonmålade tapeter. Tapeten var klistrad på timmerväggen. I det inre södra hörnrummet fanns ursprunglig limfärgsmålning på timmerstommen. Timret var fogstruket med lerklining. Väggarna i rummet hade en grå stänkmålad bröstning och över bröstningen en röd stänkmålning på vit botten. En trappa upp, i de bägge hörnrummen mot gården, fanns ursprunglig bemålning på timmerväggarna i form av en rödmålad bröstning och röda schabloner på vit botten. I hus III fanns inga motsvarande väggmålningar eller tapeter bevarade.

På hus IV kunde även rester av panel med ursprunglig grå färg noteras i samband med rivningsarbeten i anslutning till den gamla portgången. Bakom panelen var timmerstommen rödfärgad.



*Stänkmålad vägg i hus IV*



*Limfärgsmålad vägg med schablonmåleri i hus IV*



*Hus IV, panel med grå originalfärg och rödfärgad timmerstomme som framkom under rivningsarbeten*

På östra gaveln till hus III dokumenterades panel och stomme sedan huskroppen mellan hus I och III rivits. Där syntes spår av rödfärg på knutbräderna, vilket tyder på att byggnaden kan ha haft rödfärgad panel i ett tidigare skede. Här fanns även omålad panel som tidigare doldes bakom den rivna huskroppen. Panelen hade kvar ursprungliga skarpa profiler eftersom bräderna inte varit exponerade för väder och vind.

## **Utförda arbeten**

### Hus I, f.d. Lagerqvists järn

Invändigt är huset helt ombyggt. Den gamla trappan upp till vinden har dock bevarats. Betongplatta har gjutits på bottenvåningen innanför stensockeln. Vinden har inretts till bostad. Väggarna är tilläggsisolerade invändigt. Taket har försetts med två nya takfönster. I övrigt har takplåt och fotränna av plåt lämnats i befintligt skick. Fasaderna har putslagats och avfärgats i en gulrosa kulör med en organisk färgtyp. Inför

fasadrenoveringen hade museet föreslagit borttagande av den gamla organiska färgen och omputsning med kalkbruk samt avfärgning med kalkfärg.

Den f.d. butiksentrén i hörnet mot gatan har ersatts av ett fönster. På gårdssidan har fasaden putsats och nya fönsteröppningar tagits upp och en ny entré. De gamla skyltfönstren har ersatts av nya fönster med T-post. En gårdsutbyggnad med plåtfasad revs före ombyggnaden. Det är okänt när den utbyggnaden uppförts.



*Hus III, foto från 1950-talet av landsantikvarie Nils Sundquist, som fotograferat från en av de avrivna tomterna i kv Hästen.*



*Hus III, foto före ombyggnaden 2004.*

## Hus II

Byggnaden är nyuppförd i två våningar och är utformad i traditionell stil med fasadpanel och fönster i stil med intilliggande hus III och IV. Den grå fasadfärgen är inspirerad av museet färgdokumentation enligt vilken hus IV ursprungligen haft grå fasadpanel.



### Hus III

Invändigt fanns ingenting bevarat av ursprunglig fast inredning. I ett av rummen stod en värmepanna på ett gjutet betonggolv. Det som fanns kvar av äldre golvbjälklag revs ur och ett nytt betonggolv gjöts i hela huset. Den tidigare utbyggnaden mot gården hade en enkel karaktär med fasad och tak av trapetskorrugerad plåt. Den revs och ersattes av en ny utbyggnad med ny panel lika gatufasaden.

Mot Vretgränd har den gamla, ursprungliga panelen behållits. Den del av fasaden som hade modern, ohyvlad panel (närmast hus IV) försågs med ny, hyvlad panel lika den ursprungliga. Panelen spikades med smidd spik. Där fanns tidigare en portgång till gården vilken syns på foton från 1950-talet. På foton från 1969 är porten och fönstret närmast hus IV igensatt. Nu har fönstret närmast hus IV återställts och där portgången fanns har ett nytt fönster satts in. Fönstren har försetts med nya, kopplade och spröjsade träbågar, i stället för de gamla bågar som hade aluminiumlist i nederkant. Nya fönsteromfattningar och profilerade överstycken har tillverkats lika de ursprungliga. På taket har man behållit enkupiga tegelpannor och fotränna av plåt med traditionella smidda ränskrokar. Mot Vretgränd har satts upp ett nytt stuprör av svartlackerad plåt, falsat med skarpa vinklar.

Enligt färgdokumentationen har fasaden ursprungligen varit ljust ockragul med fönsteromfattningar i brutet vitt. Museets förslag, att måla om med linoljefärg i ursprunglig kulör, följdes inte. Fasadpanelen har i stället målats med grön alkydoljefärg i en kulör som ligger nära den färg huset hade före ombyggnaden.



*Hus IV på 1950-talet. Foto Nils Sundquist, Upplandsmuseet.*

### Hus IV

På bottenvåningen ersattes den gamla golvkonstruktionen med en ny betongplatta. Ursprungligt brädtak finns kvar på bottenvåningen. Vindsbjälklaget är utbytt pga rötskador.

Den största utvändiga förändringen består i de nya takkuporna mot Vretgränd. Vidare har trapphuset mot gården försetts med ny panel i stället för den sinus-korrugerade plåt som tidigare klädde trapphusets fasad. Trapphusets panel är släthyvlad och spontad lika husets gamla panel. Trapphuset har även lyfts och försetts med ny betonggrund, i stället för den gamla stensockeln, samt en ny entrédörr. På gårdssidan har en ny dörr tagits upp på platsen för ett gammalt fönster, vilken leder in till bottenvåningens bostad. Ett blindfönster har satts in bredvid dörren för symmetris skull. Övervåningens bostad nås via trapphuset.



*Hus IV före ombyggnaden, april 2004.*



*Före ombyggnaden, 2004. Hus III med utbyggnad försedd med plåtfasad. Trapphuset till hus IV hade fasad av sinus-korrugerad plåt.*



*Gårdsbild hösten 2006. Till höger ses den nya utbyggnaden på hus III. Trapphuset på hus IV är försett med ny fasadpanel och ny dörr.*

Vidare har huset försetts med nya kopplade, spröjsade fönsterbågar. Omfattningar och profilerade överstycken till fönstren har utförts som kopior av de gamla. Det sydöstra gavelröstets panel har lagats och kompletterats samt målats i en brun färg. Den östra gavelns puts har reparerats och målats med organisk färg i gult lika övriga fasader. Huset har även försetts med ny fotbräda ovanpå sockeln och nya vindskivor. Porten mot Vretgränd har strukits med trätjära. För att släppa in dagsljus till bakomliggande kokvrå togs två små fönstergluggar upp i porten.

De fyra nya takkuporna har placerats på samma ställe som tidigare takkupor vilka syns på foton från 1950-talet. Kuporna revs dock och finns inte med på ett foto av huset från 1969. Det brutna sadeltaket täcks med enkupiga tegelpannor lika tidigare. Ny fotplåt och fotränna med konsolkrok har satts upp. Museet hade påpekat att det bör vara smidd rännkrok till fotrännan vilket monterades på hus III. Nya stuprör i traditionell stil har satts upp. De är av svartlackerad plåt och falsade med skarpa vinklar.

Fasaderna målades med alkydoljefärg i en ockragul färg. Husets ursprungliga fasadfärg var grå med grå fönsteromfattningar. Den grå färgen kom i stället att användas på fasaden till det nybyggda hus II.

## **Slutsatser**

I och med renoveringen av byggnaderna i kv Atle har den sista resten av den förindustriella bebyggelsen i Kungsängen, med rötter i 1700-talet, bevarats för framtiden. Den största vinsten med renoveringen är att byggnadernas exteriörer behandlats med varsamhet, även om traditionella material inte använts fullt ut. Till exempel har träfasaderna målats med alkydoljefärg. Fasaderna var dock redan före ombyggnaden målade med moderna färgtyper. Invändigt har traditionella golvkonstruktioner ersatts med betongplatta på mark. Å andra sidan har stor omsorg lagts på detaljer som ny hyvlad panel lika den ursprungliga 1800-talspanelen. Den nya



panelen har dessutom spikats med traditionell smidd spik och de nya fönsteromfattningarna har utförts som kopior av de gamla. Hus I är kanske det som förändrats mest utvändigt i och med tillkomsten av nya fönster och ny port mot gården. Detta gjordes som en anpassning till ny funktion för huset som kontor.

Ur stadsbildssynvinkel kan renoveringen sägas vara lyckad. Gårdsmiljöerna har däremot förändrats totalt i och med tillkomsten av de nya, högre husen på gården. De gamla gårdsmiljöerna var dock redan tidigare förvanskade efter rivningar under 60-talet. Ett undantag är dock det putsade tegelmagasinet på gården, byggt 1886, som bevarats. Renoveringen av magasinet har utförts av en annan ägare och har ej omfattats av detta projekt.

### Källor och litteratur

Ehn, Ola, *Uppsalas stadsbild, Stadens begynnande omvandling 1809-1867. Uppsala stads historia VIII*. Uppsala 1991.

Lundberg Kerstin (red.), *Uppsalas byggnader, utgiven av kulturförvaltningen i Uppsala kommun i samarbete med Upplandsmuseet*, Uppsala 1992.

*Stadsbildens framtid, om konstnärligt och historiskt värdefull bebyggelse i Uppsala*, Uppsala 1964.

Upplandsmuseet: fotografier och handlingar i topografiska arkivet.



*Hus I, gårdsfasaden före ombyggnaden, sedan en lägre utbyggnad mot gården rivits, och nedan efter ombyggnaden.*







*Lagerqvists järnhandel på 1930-talet. Foto Axel Sagerholm.*